

Наташа Д. Вученовић¹
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

ЖЕНСКИ РОД КАТЕГОРИЈЕ *NOMINA AGENTIS* У ИТАЛИЈАНСКИМ РЈЕЧНИЦИМА *DE MAURO* И *IL SABATINI COLETTI*²

Апстракт: У оквиру социолингвистике развијају се студије језика и рода, у којима се актуелизује питање о механизмима преко којих се кроз језик перпетуирају идеологије родне неравноправности. Осамдесетих година прошлог вијека у Италији се покреће дебата о родно осјетљивом језику, његовој научној утемељености и механизмима његовог ширења у језичкој пракси. У оквирима дате проблематике у овом раду ће се кроз анализу случаја nomina agentis контекстуализовати развој родно осјетљивог приступа језику и језичком планирању у италијанском, а потом ће се испитати да ли су принципи родно осјетљивог језика узети у обзир приликом лематизације у рјечницима Il Sabatini Coletti и Il Nuovo De Mauro. У првом дијелу рада биће представљени основни постулати уз помоћ којих се са научно-теоријског становишта дискутује о граматичкој утемељености женских граматичких облика у функцији носилаца титула и занимања. Након тога, биће представљене суштинске одлике првог модела родно осјетљивог језика у Италији, као и позиције критичара и критичарки које су услиједиле по његовом објављивању, а потом ће се даљи ток језичке реформе посматрати кроз најважније академске и институционалне иницијативе које су реализоване након представљања поменутог модела. У другом дијелу рада, кроз језичко истраживање засновано на корпусу (енгл. corpus-based), анализираће се позиционираност женских облика за занимања и титуле у два престижна италијанска рјечника Il Sabatini Coletti и De Mauro. Комбиновањем квантитативне и квалитативне

¹ natasa.vucenovic@ff.unibl.org

² Рад је настао на основу усменог саопштења под називом „Употреба женског рода у називима занимања и титула у италијанском језику“, изложеног на научном скупу *XI научни скуп младих филолога: Савремена проучавања језика и књижевности* у Крагујевцу 30. марта 2019. године.

анализе садржаја испитаћемо да ли су у овим рјечницима забиљежени облици женског рода и у којој је мјери присутна условљеност мушким родом. Дакле, у овом истраживању питање родне равноправности у језику анализира се на лексикографској грађи, а циљ истраживања је да се провјери да ли се академске препоруке и иницијативе о несексистичкој употреби језика пресликавају у рјечницима. Резултати показују да, и поред високог степена укључености женских облика, код неких именица и даље постоји условљеност мушким родом, нарочито у категорији друштвено престижних занимања и хијерархијски нижих занимања која се традиционално везују за мушко поље дјеловања. Резултати стога указују на то да су принципи родно осјетљивог језика парцијално и недоследно примијењени, те сугеришу да је у језику очувано патријархално културно наслеђе у оквиру којег се жена смјешта изван јавне сфере и поља друштвене моћи.

Кључне ријечи: *сексизам у италијанском језику, мушки генерички род, nomina agentis, родно осјетљиви језик, видљивост жена, рјечници.*

Увод

Развој социолингвистике карактерише напуштање схватања о језику као апстрактном систему изолованом од друштвених фактора, чиме се отвара простор за испитивање корелација између језика и друштвене стварности. Један од друштвених фактора који корелирају са језиком је род,³ а као резултат овог дјеловања у језику постоје многобројни облици који рефлектују тзв. *језички сексизам*. Овај концепт развија се седамдесетих година прошлог вијека у Сједињеним Америчким Државама, а почива на идеји да се кроз језик преносе дискриминаторне сексистичке форме које су одраз патријархалних идеологија (Menegatti & Rubini, 2017). Свијест о овој проблематици конкретизована је у студијама језика и рода у оквиру којих се видови неједнакости и дискриминације посматрају из перспективе различитих теоријско-методолошких поставки. Од осамдесетих година XX вијека овај оквир употпуњен је дискусијама и иницијативама о родно осјетљивом језику, његовој научној утемељености и механизмима његовог ширења у говорној пракси.

У границама дате проблематике у овом раду ће се кроз анализу случаја *nomina agentis* контекстуализовати развој и домети родно осјетљивог приступа језику и језичком планирању у италијанском. Полазећи од бројних примјера

³ Социолингвистичка истраживања односа језика и рода утемељена су на дистинкцији између појмова „род“ и „пол“, гдје први представља биолошку константу, док је други много комплекснија, друштвено сконструисана варијабла, која укључује однос сваког појединца према властитом идентитету (Filipović 2018: 188).

из праксе, примијећених, прије свега, у дневној штампи и, уопште, медијима, начелна је импресија да је у италијанском језику распрострањена употреба такозваног „мушког неутралног рода“, којим се под псеудонаучним премисама замагљује присуство и видљивост жена у јавној сфери. У овом раду издвајају се два дијела: теоријски и аналитички. Циљ првог дијела је да на сажет начин представи општи ток развоја родно осјетљивог језика у Италији, са посебним освртом на морфолошки спецификоване форме за називе занимања и титула и њихову граматичку утемељеност. Представићемо суштинске одлике првог модела несексистичке употребе италијанског језика, а потом ће се њени домети и примјена посматрати кроз академске и институционалне иницијативе које су услиједиле.

У другом дијелу рада анализираће се позиционираност женских облика за занимања/титуле у два престижна италијанска рјечника *Il Sabatini Coletti* и *De Mauro*. Посматраће се да ли су у овим рјечницима забиљежени облици женског рода, у којој је мјери присутна условљеност мушким родом и, напосљетку, да ли се може рећи да су у процесу лематизације у обзир узети критеријуми родно осјетљиве језичке политике. Циљ истраживања је да се утврди да ли су академске и институционалне препоруке и иницијативе за несексистичку употребу језика, које је још осамдесетих година прошлог вијека иницирала Алма Сабатини, имале примјену у рјечницима из корпуса. Језички сексизам и родно осјетљиви језик у италијанском представљају важну језичку и друштвену тему којој је посвећен опсежан корпус истраживања, међутим, према нашим сазнањима, још увијек није спроведено истраживање у којем се ови проблеми адресирају из угла лексикографске грађе у рјечницима, те је стога циљ овог рада да освјетли поље које је до овог тренутка остало запостављено и неистражено.

Употреба облика женског рода за титуле и занимања у италијанском – граматичка утемељеност и отпор

Италијански језик посједује два граматичка рода – женски и мушки. У контексту тумачења односа између језика и рода, фокус је често на дистрибуцији граматичког рода код именица које означавају људска бића, првенствено онда када се субјекти одређују преко занимања која обављају. Код ових именица граматички род се у италијанском језику додјељује према биолошком роду референта, дакле, на основу критеријума референцијалности и у складу са факторима екстралингвистичке реалности – тзв. семантичка конгруенција (итал. *accordo semantico*), док је код осталих именица присутно слагање по облику,

односно граматичка конгруенција (итал. *accordo grammaticale*) (Robustelli 2012: 2). Принцип одређивања граматичког рода на основу критеријума природног рода представља основу италијанске морфологије и преузет је из латинског, а у савременом италијанском има незнатан број изузетака који немају утицај на систем у његовој цијелости [нпр. именица (*la*) *guardia* – „чувар“, која је граматичког женског рода, иако је природни род на који се односи углавном мушки] (Robustelli 2012: 1). У италијанском језику род именица распознаје се захваљујући флексивним морфемама: нпр. „о“ за мушки род – *ragazzo-o* („момак“), „а“ за женски род – *ragazza-a* („дјевојка“); члановима за мушки или за женски род – *il cantante / la cantante* („пјевач“ / „пјевачица“) или деривационим суфиксима *caccia-tore/caccia-trice* („ловац“ / „ловкиња“) (Robustelli 2012: 3). Робустели слагање рода код именица које означавају занимања поткрепљује примјерима: *La nuova cuoca è stata assunta ieri / Il nuovo cuoco è stato assunto ieri* („Нова куварница је запослена јуче / Нови кувар је запослен јуче“), на основу којих показује како именица која се односи на људско биће по референцијалном критеријуму семантичке конгруенције условљава и граматичку конгруенцију свих осталих, тзв. „таргет“ елемената – чланова, придјева и облика партиципа. Она потом наглашава како би одступање од ових норми довело до неграматичких облика: *il nuova cuoca, la nuovo cuoca, il nuovo cuoca, il nuova cuoco, la nuovo cuoco, la nuova cuoco*. Робустели (Robustelli 2012) и Торнтон (Thornton 2009) показују да су женски облици за професије у сагласности са правилима творбе ријечи, те да са становишта граматике не постоје фактори који би могли да ограниче њихову употребу, штавише, управо је супротно – Робустели на примјерима из штампе показује да диспарат између рода референта и граматичког рода може на морфосинтаксичком плану и на плану кохезије текста проузроковати низ компликација које се тичу, прије свега, слагања између различитих врста ријечи у реченици. Издавајмо сљедеће примјере:

In realtà, il nuovo ministro della Giustizia, Paola Severino, nel febbraio del 2012 ha risposto alle lettere („У ствари, нови министар правде, Паола Северино, у фебруару 2012. год. одговорио је на писма“) (Robustelli 2010: 3); *Il ministro, incinta al nonno mese* („Министар, трудна у деветом месецу“) (La Stampa, 2020) – веома упечатљив пример у којем се поништавају симболичка и логичка веза између знака и концепта који он представља, што узрокује да цела реченица садржи призвук апсурда и комичности.

Иако је употреба родно спецификованих форми за професије у потпуности граматички утемељена, у пракси су и даље веома чести примјери у којима се за женске референте користи мушки граматички род, што се често оправдава

становиштем традиционалне лингвистике о мушком роду као „немаркираном“ или „неутралном“. Мушки род одређен је као „немаркиран“ и „неутралан“ на основу схватања да се њиме могу на свеобухватан и генеричан начин представити и референти мушког и референти женског пола (Cardinaletti & Giusti 1991: 178). Овакво схватање произлази из структуралне епистемолошке оријентације, у оквиру које се језик интерпретира као статичан и хомоген систем, апстрактан и у потпуности одвојен од друштвеног контекста у којем се користи (Filipović 2011: 409). Из овог угла, језичка форма не корелира са друштвеним структурама, па тако ни са категоријом рода. Робустели (Robustelli 2012: 5) сматра да је неопходно нагласити да је мушки граматички род у контексту исказивања женског и мушког рода инклузиван, али не и неутралан, из разлога што њиме могу да се означавају референти мушког и женског рода заједно, али он не може да спецификује искључиво женски род, без присуства мушког (нпр. није уобичајено, а ни пожељно да се користе форме: *La ragazza fa il cameriere* („Дјевојка ради као конобар“) или *Le ragazze fanno i camerieri* („Дјевојке раде као конобари“) већ *La ragazza fa la cameriera* („Дјевојка ради као конобарица“) и *Le ragazze fanno le cameriere* („Дјевојке раде као конобарице“). За разлику од Алме Сабатини, утемељивачице родно осјетљивог језичког модела у италијанском, о чијим ће смјерницама за примјену бити ријечи у наставку рада, Робустели (Robustelli 2012: 6) се не залаже за потпуно избацивање мушког „инклузивног“ рода, али његово кориштење лимитира на тачан број специфичних контекстуално условљених употреба: 1) када пол референта није назначен и кад га је немогуће открити на основу контекста, нпр. код неодређених замјеница (нпр. *In Via Lattanzio nessuno è passato a pulire i marciapiedi* – „У улици Латанцио нико није прошао да почисти тротоаре“); 2) кад су референти, било у једнини или у множини, група или класа појединачна, а не појединци сами (нпр. *bandi riservati a dottorandi italiani* – „конкурси резервисани за италијанске докторанте“); 3) инклузивни мушки род може да се користи и код слагања пријјева и партиципа прошлог са агенсима мушког и женског рода (нпр. *I ragazzi e le ragazze sono stati valutati* – „Дјевојчице и дјечаџи су оцијењени“).

Торнтон (Thornton 2009) и Робустели (Robustelli 2012) закључују да италијанском језику недостају јасне норме које би одређивале родно спецификовану језичку праксу, што Торнтон (Thornton 2009: 43) поткрепљује примјером текста у којем имамо дјелимичну примјену родно издиференцираних форми женског рода за професије. Примјер је веома индикативан јер, према нашем језичком осјећању, вјерно илуструје прилике у језичкој пракси, у којој неки

облици занимања и титула у женском роду имају широку примјену, док су други готово у потпуности ван употребе:

Silvia Luraghi è professore associato di Linguistica presso l'Università di Pavia. Si interessa di linguistica storica, tipologia linguistica e linguistica cognitiva. È autrice di numerosi saggi e contributi [...].

(„Силвија Лураги је ванредни професор Лингвистике на Универзитету у Павији. Њена интересовања обухватају историјску лингвистику, лингвистичку типологију и когнитивну лингвистику. Ауторка је бројних есеја и радова [...].)

Ако се у обзир узму сви наведени показатељи који потврђују граматичку коректност и валидност женских облика за називе професија, постаје јасно да разлози одбијања и потискивања ових форми нису резултат морфолошких, лексиколошких или, уопште, лингвистичких фактора (Robustelli 2012: 1). Ради се о једној широј, макросоциolingвистичкој перспективи, у оквиру које дјелују дискриминаторне језичке и друштвене идеологије које кроз раздвајање и продубљивање родних улога обликују асиметричне односе моћи који се јасно рефлектују и кроз језик (Filipović 2018: 78). Робустели (Robustelli 2010: 3), у складу са наведеним, истиче да лексеме којима се исказују занимања која су у прошлости перципирана као „типично женска“ имају регуларне облике женског граматичког рода који су у употреби (нпр. *cuoco* / „кувар“ / и *cuoca* / „куварица“ /). Најчешћа одступања настају онда када су у питању лексеме које упућују на професију која са собом носи извјесни престиж (нпр. *chirurgo* / „хирург“ /, *direttore* / „директор“ /, *ingegnere* / „инжењер“ /, *medico* / „љekar“ / итд.) или када је ријеч о државним функцијама (нпр. *ministro* / „министар“ /, *sindaco* / „градоначелник“ /, *cancelliere* / „канцелар“ / итд.). Алма Сабатини ову асиметрију објашњава на следећи начин:

Жеља, често и несвесна, да се различитим занимањима додели истакнута вредност, често је можда и разлог који наводи многе жене на високим позицијама да одаберу титулу у мушком роду. Ова пракса само додатно потврђује да је мушки род, у овом случају, везан искључиво за мушки пол, најаутентичнији одраз престижа и моћи, те да жена, ако жели да напредује, мора да му се прилагоди⁴ (Sabatini 1987: 30).

⁴Оригинални текст на италијанском језику: *Il desiderio, non sempre conscio di dar risalto al diverso livello della carica, è forse spesso il motivo che induce molte donne nei gradi più alti, ma non solo, a preferire il titolo maschile, il che, d'altra parte non fa che confermare che il genere maschile, è il più autentico detentore di prestigio e di potere e che la donna, se vuol salire di grado, ad esso si deve adeguare.*

Из угла феминистичке епистемолошке позиције, употреба мушког генеричког рода има идеолошку позадину, зато што одражава патријархално утемељену универзалију према којој је мушкарац одређен као главни параметар према којем се свет именује и одређује (Silveira 1980).

Торнтон (Thornton 2009: 47) поред фактора престижа сугерише да је за прихватање и стандардизацију неког облика неопходно да прође одређени временски период, што аргументује кроз примјер употребе женског облика *regina* / „краљица“ / умјесто мушког *re* / „краљ“ /, нпр. у конструкцији *regina Elisabetta*, умјесто непојмљивог *re Elisabetta* / „краљ Елизабета“ /. Ауторка (Thornton 2009: 49) даље примјећује да је фактор времена у директној корелацији са „фактором изругивања“ (итал. *fattore scherno*), јер се често облици који се перципирају као нови и незаступљени у језичкој пракси доживљавају као подрумливи или погрдни. Један од примјера које наводи је термин *dottoressa* („докторка“, „докторица“), који је у рјечницима крајем 19. и почетком 20. вијека имао негативну конотацију: „*donna che fa la saputa*“ (Giorgini & Broglio 1870-97, цит. у Thornton, 2009: 49). Одговарајући превод ове дефиниције био би „жена која се прави паметна“, „жена паметњаковићка“. На основу негативних конотација које женски облици имају, ауторка (Thornton 2009: 50) закључује да је улазак жена у професионалне сфере традиционално резервисане за мушкараце у почетним фазама праћен критикама, подсмјехом и цензуром, који се јасно манифестују у језику. Робустели (Robustelli 2012: 5) на основу резултата интервјуа о разлозима избјегавања употребе женских форми за професије одређује три главне мотивације: несигурност у вези са граматичком исправношћу родно спецификованих облика, наводна „лоша звучност“ истих, и тобожња неутралност мушког рода о којој је претходно било ријечи. Торнтон (Thornton 2009: 37) прва два разлога поткрепљује примјерима интервјуа са „подијатрицом“ (итал. *podologa*) која преферира облик „подијатар“ (итал. *podologo*), јер јој први дјелује граматички неисправан, док бивша министарка Стефанија Престиђакомо (Stefania Prestigiacomo) у интервјуу потврђује да је у току мандата преферирала термин „министар“ (*ministro*) јер јој „министарка“ (*ministra*) звучи лоше. Торнтон (Thornton, 2009: 50) према схватањима овог типа заузима јасан став и закључује да ће женски облици за професије, који можда у почетним фазама дјелују неисправно или непожељно, негативну конотацију коју носе изгубити само уколико се буду користили у језичкој пракси. У овом смислу, враћа се на примјер лексеме *dottoressa* („докторица“, „докторка“), истичући следеће:

[...] Вијек раније било је тешко назвати се докторком, данас је за неке од нас тешко назвати се подолошкињом или министарком. Треба да постигнемо то да више ниједној не буде тешко да се назове ониме што јесте (Thornton 2009: 51).

Прва иницијатива за кориштење родно осјетљивог језика у Италији: *Il sessismo nella lingua italiana* („Сексизам у италијанском језику“)

Под утицајем феминистичког покрета у другој половини XX вијека, у Сједињеним Америчким Државама, а потом и у Европи, у институционалним оквирима почињу да се јављају приједлози о реформи језика, која је за циљ имала елиминисање сексистичких форми и увођење облика помоћу којих би се исказало присуство жена у језику и у друштву. Зачетница овог питања у домену италијанског језика јесте лингвисткиња и феминисткиња Алма Сабатини, чији приручник *Il sessismo nella lingua italiana* („Сексизам у италијанском језику“) представља темељ за сва истраживања и дискусије у области језика и рода у Италији. Приручник је објављен 1987. године под покровитељством Националне комисије за једнакост и једнака права жена и мушкараца (итал. *Commissione Nazionale per la parità e le pari opportunità tra donna e uomo*), основане у оквиру Предсједништва Савјета министара (итал. *Presidenza del Consiglio dei ministri*).

У првом дијелу студије, ауторка кроз корпус сачињен од дневне и седмичне штампе објављене у периоду од 1. новембра до 15. децембра 1984. године издваја и анализира сексистичке облике и облике кроз које се манифестује неједнакост у представљању жена у односу на мушкарце, док се други дио, под називом *Raccomandazioni per un uso non sessista della lingua italiana* („Препоруке за несексистичку употребу италијанског језика“) састоји од конкретних смјерница за реализовање родно осјетљивог приступа језику, и он представља први и до сада најпотпунији модел језичког планирања осмишљеног у складу са критеријумима родне перспективе у Италији. С обзиром на чињеницу да је процес стандардизације нових лексема условљен њиховом заступљеношћу у свакодневној комуникацији, Сабатини напомиње да су њене сугестије прије свега усмјерене ка новинској штампи јер, по мишљењу ауторке, штампа има најважнију улогу у креирању и ширењу неологизама (Sabatini 1987: 20). Ове препоруке представљају полазну тачку за све значајније интерпретације родно

осјетљивог језика у Италији, као и за све институционалне, академске, али и индивидуалне ванинституционалне интервенције усмјерене ка спровођењу језичких реформи са становишта феминистичког језичког планирања. Сабатини (Sabatini 1987: 2) сматра да промјене у језику не долазе спонтано, већ да се јављају као резултат конкретних друштвено-политичких дејстава, чији резултати остају забиљежени и сачувани у језику, који посједује моћ да их учини пожељним и прихватљивим или да их пак стигматизује. Као један од примјера овакве праксе ауторка (Sabatini 1987: 2) наводи термин *negro* („црња“), којим су се раније означавали припадници афроамеричке популације. Овај термин је заслугом вишегодишње борбе за равноправност Афроамериканца у Сједињеним Америчким Државама окарактерисан као погрдан и расистички, што је утицало и на то да појединци који га користе бивају етикетирани као расисти. Кључно је, дакле, формирање свијести о томе да језичко понашање и језички избори имају јасне друштвене посљедице, односно, ријечима Алме Сабатини: „у тренутку када буде постојао осјећај срамоте на помисао да можемо бити окарактерисани као сексисти, жељене промјене у језику постаће реалност“ (Sabatini 1987: 2). Ауторка (Sabatini 1987: 2) даље примјећује контрадикторан однос према упливу нових ријечи – док бројни неологизми, нпр. из енглеског језика, неометано постају дио лексичког фонда италијанског, препреке настају онда када у оптицај улазе термини чији продор долази као резултат дубинских промјена у друштву и у друштвеној свијести. Она напомиње да алтернативне форме које она предлаже и саме имају идеолошку позадину, али да је то идеологија једнакости и једнаких права, стога начелно позитивна, а осим тога и транспарентна и јасно дефинисана (Sabatini 1987: 3). У основи њене интервенције је модификација постојећих и увођење нових језичких форми, које су у потпуности компатибилне са флексивном структуром италијанског језика, те стога и научно утемељене. Смјернице се начелно могу сажети кроз четири основне тачке:

- избацивање облика у којима је мушки род немаркиран: нпр. дати предност изразу *diritti della persona* („права особе“) насупрот изразу *diritti dell'uomo* („права човјека“);
- избјегавање асиметрије у навођењу презимена – у италијанском језику асиметричност се ствара опцијом убацивања члана искључиво испред презимена жена (жена: *la Thatcher – Margaret Thatcher*; мушкарац: *Brandt – Will Brandt*). Сабатини предлаже симетрију: *Thatcher* и *Brandt* или *la Thatcher* и *il Brandt*;

- слагање рода придјева са родом именица које су у већини: *Anna, Luca e Chiara sono simpatiche* („Ана, Лука и Кјара су симпатичне“), а у случају паритета слагање према роду последње именице – *Anna, Luca, Giovanni e Chiara sono simpatiche* („Ана, Лука, Ђовани и Кјара су симпатичне“) или *Anna, Luca, Chiara e Giovanni sono simpatici* („Ана, Лука, Кјара и Ђовани су симпатични“);

- увођење и кориштење облика женског рода за професије и титуле жена.

Даљи ток развоја предложених језичких измјена представљен је у неколико студија из ове области (видјети Fornara 2009, Thornton 2009, Robustelli 2012, Fusco 2019) које су показале да је највише успјеха имао приједлог о увођењу женског рода за професије, иако је и он у језичкој пракси тек дјелимично заступљен. Ово питање је у погледу изучавања односа између језика и рода једно од кључних, јер се подудара са постулатима једнакости и равноправности у друштву на којима се заснивају демократски оквири Европске уније.

Критике родно осјетљивог језичког модела Алме Сабатини

Непосредно након објављивања препорука, изузев чувеног лингвисте Франческа Сабатинија (Francesco Sabatini), који је директно подржао предложене иницијативе, те писањем предговора дао свој допринос и самој студији, реакција знатног броја лингвиста и лингвисткиња је изостала. Најдетаљнију рецензију, коју карактерише критички став и доза скептицизма, пише Ђулио Лепски (Giulio Lepschy):

Требало би поништити неправедне разлике између жена и мушкараца у свим њиховим друштвеним, политичким, економским и правним импликацијама, а језик препустити сам себи. Ако је тачно да се кроз језик рефлектују доминантни ставови, без сумње ће се рефлектовати и друштво које је више једнако и мање сексистичко, али тек онда када га створимо, на исти начин на који се сада рефлектују неједнакост и сексизам [...] Борба која за циљ има језичке промјене у најбољем случају је сувишан напор базиран на погрешним критеријумима, а у најгорем случају штетан начин одвлачења пажње од стварног циља друштвене и правне једнакости (Lepschy 1989: 64).

Лепски своју критику не заснива на аргументима лингвистичке природе, већ кроз принцип замјене теза минимизира значај језичких реформи истичући у први план проблеме друштвене природе, присутне у независности од оних језичких. Аутору промиче једна од кључних тачака иницијативе Алме Сабатинија:

тини, то јест да експлицитним навођењем женског рода у језику може да се допринесе већој видљивости жена у друштву, а самим тим и признавању и вредновању њихових професионалних успјеха.

Мауризио Њере (Gnerre 1987: 110) позива се на аргументе пуриста о неутралном мушком роду, а у супротности са овим, са наочиглед антипуристичког становишта, лингвисткиња Ада Валентини исказује критику према предложеним принципима творбе нових ријечи за називе женских професија, сматрајући их прескриптивним и условљавајућим механизмима преко којих се на усиљен и вјештачки начин стварају неологизми, те истиче да језику треба да се остави простор за спонтани развој и модификацију у правцима у којима је то условљено кроз дејство различитих друштвених промјена (Valentini 1987: 109).

Рафаеле Симоне елиминацију језичког сексизма сматра ирелевантном и истиче да ово питање није приоритет у студијама лингвистике:

Чини ми се да је ово први пут да се Предсједништво Савјета министара (и Влада уопште) бави директно и експлицитно језичким благостањем у држави; и то чини полазећи од теме која, упркос свом значају, засигурно није кључна на листи приоритета италијанске лингвистике (Simone 1987: 99).

Симоне чак индиректно повлачи паралелу између приједлога за увођење женских облика за занимања и титуле и насилних језичких реформи које су у годинама фашизма спроведене да би се италијански језик „очистио“ од ријечи страног поријекла, истичући да су све реформе које су отпочете зарад стварања „вјештачких језика“ имале „тужан исход“ (Simone 1987: 100).

Најважније институционалне и академске иницијативе за употребу родно осјетљивог језика након Алме Сабатини

Иницијатива Алме Сабатини о несексистичкој употреби језика до данас није резултирала заузимањем званичне позиције Владе Италије о овом питању, као ни структурисањем званичних смјерница на основу којих би се регулисала и нормирала употреба родно осјетљивих форми у оквирима државних институција. Робустели (Robustelli 2012: 9) сматра да се овакво дистанцирање може оправдати приклањањем позицији оних лингвиста који сматрају да језичке образце не треба наметати „са врха“, али да је, с друге стране, непостојање експлицитних норми у пракси знатно отежало конкретно и системско усвајање недискриминаторног језика у јавној администрацији. Иницијативе које су покренуте у наредним годинама биле су уско везане за тадашње реформе административног језика, у оквиру којих су уметнуте и неке смјернице Алме

Сабатини о несексистичкој употреби језика. У склопу реформе административног језика деведесетих година објављен је приручник *Codice di stile* (1993) Сабина Касезеа (Sabino Cassese) и *Manuale di stile* Алфреда Фјорита (1997) (Alfredo Fioritto), који представља наставак првог и у оквиру којег се сугерише примјена свих приједлога Алме Сабатини, изузев оног о слагању рода придјева по принципу већине или паритета (Fornara 2009: 76-77). Један од значајнијих доприноса је приручник *Guida alla scrittura istituzionale* Кортелаци (Cortelazzo) и Пелегрини (Pellegrino) (2003), у којем се даје значајан осврт на сексизам у језику, након чега се и у пракси израде управних аката почиње све више инсистирати на недискриминаторној употреби граматичког рода (Robustelli 2012: 8).

На институционалном нивоу важно је поменути одредбу од 23. маја 2007. о једнакости и једнаким правима мушкараца и жена у јавној администрацији (Direttiva 23 maggio), донесену у циљу спровођења 2006/54/ЦЕ одредбе Европског парламента и Савјета ЕУ, који се залажу за кориштење форми које би женама обезбиједиле већу видљивост (Fornara 2009: 77). У фебруару 2017. године један број народних посланика предложио је Дому посланика Италије усвајање приједлога закона (С. 4335) који предвиђа обавезу слагања имена занимања и титула са полом особе на коју се исте односе (Ruffatto 2017: 80). У априлу 2017. године, по први пут у Италији, три архитекткиње из Бергама добиле су професионални печат са називом своје професије у женском роду (Ruffatto 2017: 80).

За борбу за равноправност под окриљем институција значајна је и 2001. година јер тада долази до реформе члана V италијанског Устава, а у контексту дискурса о равноправности значајан је његов став 117, у оквиру којег се свакој регији даје надлежност за усвајање и примјену закона који заступају и промовишу равноправност жена и мушкараца у друштвеној, политичкој, културној и економској сфери (Robustelli 2012: 9). Након поменуте реформе, многе општине, провинције и регије презентовале су индивидуалне законске нацрте и иницијативе, међу којима су и иницијативе за увођење форми женског облика за занимања и титуле. Како ове законске иницијативе нису координиране и нормиране на државном нивоу, њихова имплементација остала је недосљедна и противрјечна, па су присутни и случајеви гдје на нивоу исте регије важе различити прописи (Robustelli 2012: 9). Форнара на основу анализе различитих административних текстова, од којих су неки управо на тему родне равноправности, долази до открића да, упркос одредбама и приручницима у којима се сугерише употреба родно диференцираних облика,

бирокарски текстови још увијек чувају остатке дискриминаторних језичких пракси, као што је нпр. употреба мушког генеричког рода за занимања и титуле жена (Fornara 2009: 80). Ауторка (Fornara 2009: 80) напосљетку закључује да имплементација одредби о употреби родно осјетљивог језика у Италији у основи зависи од појединачних иницијатива и „фактора среће“, као што је нпр. присуство жена које су освијешћене у смислу проблематике језика, те да је стога ово питање неопходно позиционирати у центар државних интересовања и имплементирати га систематски и на нивоу цијеле државе.

Иницијативе на нивоу академске заједнице суочавају се са истом препреком - идеје и смјернице које се у академским оквирима представљају још увијек остају ван званичне језичке политике. Важно је напоменути да се у посљедње двије деценије у Италији формирао академски кружок састављен од лингвисткиња и феминисткиња које су, захваљујући својим истраживањима и студијама, допринијеле да се питању равноправности у језику приступа из научне перспективе. Неке од најзначајнијих фигура су: Чечилија Робустели (Cecilia Robustelli), Ђулијана Ђусти (Giuliana Giusti), Ана Торнтон (Anna Thornton), Орсола Форнара (Orsola Fornara), Карла Бацанела (Carla Bazzanella), Елизабет Бур (Elisabeth Burr), Ана Кардиналети (Anna Cardinaletti), Фабијана Фуско (Fabiana Fusco) и Федерика Формато (Federica Formato). Захваљујући њиховим иницијативама, организовани су скупови и конференције на тему родно осјетљиве употребе језика, а припремљене су и бројне публикације са циљем освијешћивања академске и неакадемске јавности о овој проблематици.

Када је ријеч о конкретним иницијативама, издвојићемо само њих неколико – у првом реду приручник Чечилије Робустели о нормама употребе родно осјетљивих облика у администрацији: *Linee guida per l'uso del genere nel linguaggio amministrativo* (2012), приређен у сарадњи са највишим ауторитетом у области италијанског језика – Академијом Круска (Accademia della Crusca). Приручник представља нешто флексибилнију варијанту приједлога Алме Сабатини, а с обзиром на чињеницу да иза пројекта стоји престижна Академија, приручник је постао једна од главних референтних тачака за многе административне службе и одсјеке (Ruffatto 2017: 81). Поред овога, ауторка издаје и приручник за кориштење родно осјетљивог језика у медијима *Donne, grammatical e media: suggerimenti per l'uso dell'italiano*, са предговором Николете Мараскио (Nicoletta Maraschio), почасне предсједнице Академије Круска, који је посебно користан јер садржи кратки рјечник занимања и титула у женском роду. Године 2009. Ђулијана Ђусти (Giuliana Giusti) и Сузана Регацони (Susanna Regazzoni) приређују зборник са научног скупа *Mi fai male... con le*

parole („Повређујеш ме... речима“), одржаног 2008. године на Универзитету Ка Фоскари у Венецији (Università Ca' Foscari di Venezia), у којем су објављене студије које представљају изузетан допринос теми равноправности жена у језику и друштву. Ђусти је, поред овога, на свом матичном Универзитету Ка Фоскари организовала двогодишњи отворени онлајн курс на тему језика и рода, а на истом универзитету су 2017. године на званичној веб-страници за запослене уведене морфолошке форме женског рода.

Преглед истраживања

Важно је истаћи да, према нашим сазнањима, до сада нису спроведена истраживања у којима се питање језичког сексизма у приказу професионалне сфере посматра из угла лексикографске грађе, односно није провјерено у којој мјери се у италијанским рјечницима примјењују принципи родно осјетљивог језика, те стога у овом раду тежимо да освијетлимо ово значајно питање.

Навешћемо једно сродно истраживање Фабијане Фуско назива *Stereotipo e genere. Il punto di vista della lessicografia*, у којем се испитује присуство родних стереотипа у приказу особина и одлика жена у рјечнику GRADIT (нпр. жена која трача или жена „свезналица“ описана је преко лексеме *avvocata*; стидљива жена дефинисана је као *monachella, monachina*) (Fusco 2009: 214). Ауторка долази до закључка да укоријењеност родних стереотипа у стандардном језику представља рефлекс идеологија родне неравноправности које су дате као природан поредак, и које, с обзиром на то да рјечници имају образовну функцију, доприносе томе да стереотипне одлике буду перципиране као природни и очекивани обрасци понашања и дјеловања (Fusco 2009: 222).

Поменуто истраживање представља важан допринос у демаскирању родних идеологија утканих у језичку структуру, али у њему се, као што смо истакли, испитује семантика стереотипа везаних за особине и карактерне црте жена, док је ово истраживање усмјерено на приказ жена у професионалној сфери, односно на питање устаљености мушког генеричког рода као једног вида језичког сексизма који се перпетуира кроз рјечнике. Стога, можемо рећи да кроз ово истраживање питању родне неједнакости у језику приступамо из једног новог и посве неистраженог угла.

Анализа присуства женског рода у називима занимања и титула у италијанским рјечницима *Il Sabatini Coletti* и *Il Nuovo De Mauro*

Корпус и инструмент

У раду спроводимо језичко истраживање засновано на корпусу (енгл. *corpus-based*). Корпус је сачињен од 257 именица категорије *nomina agentis*, преко које се исказују професије и титуле, а сви називи преузети су из Кратког рјечника занимања и титула (*Breve vocabolario delle professioni e delle cariche*), објављеног 2014. године у приручнику *Donne, grammatica e media*, у којем су садржане смјернице и сугестије за несексистичку употребу италијанског језика. Као и све остале иницијативе усмјерене ка постизању инклузивности у италијанском језику, и ова почива на препорукама Алме Сабатини о којима је претходно било ријечи.

Како у говорној заједници постоје бројне недоумице у вези са исправношћу женских облика за исказивање професија, италијанска лингвисткиња Чечилија Робустели у поменутом приручнику *Donne, grammatica e media* илустрије морфолошке и творбене механизме италијанског језика, на основу којих показује да женски морфолошки облици прате установљене творбене норме и не излазе из оквира постојећих граматичких правила, те је стога њихова употреба из угла науке о језику посве легитимна. Након осврта на граматичку утемељеност ауторка примјењује референтна правила творбе и сачињава листу професија и титула, или, прецизније, рјечник, у којем је поред облика за професију/титулу у мушком роду наведен и облик у женском роду. Овај рјечник, који садржи 260 родно осјетљивих парова за професије и титуле, представља синтетичан, практичан и свеобухватан приказ професија у женском роду, којим се на јасан начин побиијају и превазилазе концепције о граматичкој неисправности женских облика, а додатни легитимитет цјелокупног пројекта интензивирају је и кроз непосредно учешће Академије Круска, чија је почасна предсједница Николета Мараскио (Nicoletta Maraschio), ауторка предговора. Због чињенице да је на једном мјесту дат систематичан приказ лексема за професије у женском роду, рјечник представља важан корак ка превазилажењу недоумица у вези са исправношћу ових облика, чијом се легитимизацијом у значајној мјери доприноси несексистичкој употреби језика. Због свега наведеног, поменути извор одабран је као инструмент за анализу.

С друге стране, ваља нагласити да „Кратки рјечник занимања и титула“ не представља листу лексикографске грађе сачињену од тек осмишљених, непознатих облика, који се по први пут кодификују у складу са формалним језичким критеријумима, већ сажет преглед лексема претворених у женски род према постојећим и већ кодираним граматичким нормама. Неке од ових лексема заступљене су у језичкој пракси, док су многе још увијек изван употребе. Дакле, ријеч је о листи која настаје као резултат примјене елементарних морфолошко-творбених законитости италијанског језика у контексту иницијативе за несексистичку употребу језика, која је покренута још осамдесетих година прошлог вијека. Стога, „Кратки рјечник занимања и титула“ користимо као сврсисходан и практичан алат који нам омогућава да на једном мјесту сагледамо све лексеме за занимања и титуле, те да потом, полазећи од прецизно уређене листе именица, испитамо како су женски облици третирани у великим италијанским рјечницима, односно у којој мјери се у њима примјењују принципи родно осјетљивог језика.

Конфронтирањем године издања Кратког рјечника занимања и титула, који користимо у функцији инструмента, са годинама издања рјечника у функцији корпуса, може се уочити да је инструмент објављен касније у односу на референтне рјечнике. У овом смислу ваља истаћи да у раду не испитујемо заступљеност женских облика у складу са препорукама из Кратког рјечника занимања и титула, већ поменути рјечник користимо као алат у којем су препоруке за несексистичку употребу језика, које је 1987. године формулисала Алма Сабатини, сажете и представљене преко конкретних лексичких примјера везаних за професионалну сферу.

Полазећи од поменутог речника, испитаћемо заступљеност женског рода у називима занимања и титула у једнојезичким рјечницима италијанског језика *Il Sabatini Coletti* и *Il Nuovo De Mauro*. Два наведена рјечника одабрана су јер су уврштени међу најбоље и најпотпуније рјечнике савременог италијанског језика (Schweickard, 2010), а њихови аутори – Франческо Сабатини (Francesco Sabatini), Виторио Колети (Vittorio Coletti) и Тулио Де Мауро (Tulio De Mauro) већ деценијама су признати као апсолутни ауторитети у области италијанске лингвистике. *Il Sabatini Coletti* први пут је објављен 1997. године, а посљедњи пут је допуњен 2008. године - процјењује се да посљедње издање броји преко 150.000 лема (доступан је у штампаном облику и у електронском издању на веб-страници италијанских дневних новина *Corriere della Sera*). *Il Nuovo De Mauro* први пут је објављен 2000. године, а његова редукована верзија, која садржи преко 160.000 лема, од 2014. године, доступна је само у

електронском издању, на веб-страници седмичних новина *Internazionale*. Још један од критеријума за одабир рјечника јесте њихова приступачност – с обзиром на то да су доступни у онлајн верзији, изузетно су практични и погодни за консултовање, те стога имају широку употребу. Дигиталне верзије рјечника су уједно и најрецентније, односно садрже лексеме из до сада посљедњих издања - 2008. (*Il Sabatini Coletti*) и 2014. године (*Il Nuovo De Mauro*). Оба рјечника су дескриптивна и теже максималном обухватању корпуса савременог италијанског језика, без дискриминације према појмовима. У склопу рјечника *De Mauro* доступан је одјељак „Лематизација и општи критеријуми“ (*Lemmatizzazione e criteri generali*), у којем се експлицира намјера аутора да у грађу уврсти и облике женског рода који припадају „основном вокабулару и специфичној терминологији из научних и техничких области, традиционално представљених у мушком роду“ (*Internazionale*, интернет), док у електронском издању другог рјечника не постоје спецификације које залазе у област родно осјетљиве језичке праксе.

Метод

У овом раду питање језичке и родне равноправности анализира се на лексикографској грађи. За сврхе анализе користимо дедуктивни истраживачки приступ или, прецизније, језичко истраживање засновано на корпусу (енгл. *corpus-based*) који чине лексеме за именовање професија и титула. С обзиром на то да су у Кратком рјечнику занимања и титула готово све постојеће професије представљене и у мушком и у женском роду, поменути текст користимо као инструмент на основу којег провјеравамо присуство женских облика за професије на корпусној грађи из два престижна италијанска рјечника *Il Sabatini Coletti* и *Il Nuovo De Mauro*.

„Кратки рјечник занимања и титула“ састоји се од 260 различитих родно осјетљивих парова за занимања и титуле, којим претходи схематизован приказ механизма творбе именица женског рода. Из анализе су искључене именице које представљају изузетке по томе што означавају професије које су у грама-тичком женском роду, иако традиционално припадају мушкој професионалној сфери (*guardia* – „чувар“, *guida* – „водич“, *sentinella* – „стражар“). Укупан број обрађених именица је, дакле, 257.

За испитивање присуства женских облика у рјечницима као методе користимо квантитативну анализу садржаја и квалитативну анализу садржаја. Комбиновањем квантитативног приступа са квалитативним анализа се поткрепује

конкретним, бројчаним подацима, који омогућавају дубље и свеобухватније разумијевање проблема који се истражује (Tashakkori & Teddlie 2011: 285). Уз помоћ квантитативне анализе одредићемо степен заступљености женских морфолошких облика у корпусној грађи, док ће нам квалитативна анализа омогућити да уочимо различите типологије именица у женском роду и да их дефинишемо у складу са њиховом условљеношћу мушким родом, што ће нам надаље омогућити да проникнемо у идеолошку позадину искључености женских облика.

Према критеријуму позиционираниости, у релацији са мушким родом, именице женског рода класификоваћемо у пет категорија: изостављеност женског рода у оба рјечника; изостављеност женског рода у једном од рјечника; навођење женског рода као незаступљеног или ријетког насупротив широко заступљеном мушком роду; навођење женског рода као шаљивог, подругљивог или ироничног; навођење женског рода као широко заступљеног, уз напомену да је у употреби и мушки род. Дата класификација служи као потврда полазне хипотезе овог рада, према којој су нека друштвено престижна занимања у женском роду још увек изостављена, условљена мушким родом или окарактерисана као шаљива, што надаље тумачимо као показатељ тога да је у језику садржана андроцентрична визија свијета, типична за патријархалну културу.

Анализа и резултати

Почетно запажање односи се на другачије приступе навођењу појмова у два рјечника. *Sabatini Coletti* претраживач региструје само термин у мушком роду, док у коначном резултату приказује оба рода тако што се именица мушког рода наводи у пуној форми, док је за именицу женског рода дат одговарајући наставак или суфикс. *De Mauro*, с друге стране, одмах диференцира појмове, па називе занимања и титула приказује појединачно у мушком и појединачно у женском роду, док за саму дефиницију појма даље преусмјерава на термин у мушком роду.

Резултати показују да је заступљеност женских професија у оба рјечника висока, с тим да унапријеђени приступ рјечника *De Mauro*, који укључује засебно читавање именица у женском роду, додатно доприноси видљивости жена у професионалној сфери. Од укупно 257 лексема издвајају се 52 случаја изостављености женског рода или потпуне или дјелимичне условљености мушким родом. Према критеријуму условљености мушким родом, лексеме можемо разврстати у пет категорија: изостављеност женског рода у оба рјечника

(17); изостављеност женског рода у једном од рјечника (*Sabatini Coletti* 6; *De Mauro* 15); навођење женског рода као незаступљеног или ријетког насупрот широко заступљеном мушком роду (*Sabatini Coletti* 4; *De Mauro* 2); навођење женског рода као шаљивог, подругљивог или ироничног (*Sabatini Coletti* 3; *De Mauro* 3); навођење женског рода као широко заступљеног, са напоменом да је у употреби и мушки род (*Sabatini Coletti* 9; *De Mauro* 3). У наставку дајемо табеларни приказ свих категорија лексема:

Табела 1

Женски род изостављен (<i>Sabatini Coletti</i> и <i>De Mauro</i>)
1) <i>fabbra</i> (ковачица)
2) <i>ingegnera</i> (инжењерка)
3) <i>lattoniera</i> (лимарка)
4) <i>muratrice</i> (зидарка)
5) <i>prefetta</i> (префеткиња; у Италији је префекат државни представник у провинцијама)
6) <i>primaria</i> (примаријуса)
7) <i>spazzacamino</i> (димњачарка)

Tabela 2a

Женски род изостављен (<i>Sabatini Coletti</i>)
1) <i>arbitra</i> (суткиња, посредница, заступница)
2) <i>elettricista</i> (електричарка)
3) <i>falegname</i> (столарка/дрводјелка)
4) <i>guardiana</i> (чуварка/стражарка)
5) <i>incisora</i> (граверка)
6) <i>medica</i> (љекарка)

Табела 2б

Женски род изостављен (<i>De Mauro</i>)
1) <i>antropologa</i> (антрополошкиња)
2) <i>barbiera</i> (берберинка)
3) <i>boscaiola</i> (дрвосјеча)
4) <i>cancelliera</i> (канцеларка)
5) <i>carrozziera</i> (аутомеханичарка)
6) <i>facchina</i> (вратарка/носачица)
7) <i>liquidatrice</i> (ликвидаторка)
8) <i>militare</i> (војнициња)

Женски род категорије nomina agentis у италијанским рјечницима De Mauro и Il Sabatini Coletti

9) <i>notaia</i> (нотарка)
10) <i>pilota</i> (пилоткиња)
11) <i>sindaca</i> (градоначелница)
12) <i>stuccatrice</i> (гипсарка)
13) <i>tornitrice</i> (токарка)
14) <i>verniciatrice</i> (молерка)
15) <i>commissaria</i> (главна инспекторка, комесарка)

Табела 3а

Женски род наведен као незаступљен/риједак, мушки род широко заступљен (<i>Sabatini Coletti</i>)
1) <i>avvocata</i> (адвокатица)
2) <i>architetta</i> (архитекткиња)
3) <i>consigliera</i> (савјетница)
4) <i>presidentessa</i> (предсједница)

Табела 3б

Женски род наведен као незаступљен/риједак, мушки род широко заступљен (<i>De Mauro</i>)
1) <i>ambasciatrice</i> (амбасадорка)
2) <i>revisora</i> (ревизорка)

Табела 4а

Женски род наведен, окарактерисан као „шаљив“, „подругљив“, „ироничан“ (<i>Sabatini Coletti</i>)
1) <i>controllora</i> (контролорка)
2) <i>dottora</i> (докторка)
3) <i>ministra/ministressa</i> (министарка, министрица)

Табела 4б

Женски род наведен, окарактерисан као „шаљив“, „подругљив“, „ироничан“ (<i>De Mauro</i>)
1) <i>assessora</i> (асесорка, одборница)
2) <i>avvocata</i> (адвокатица)
3) <i>ministra/ministressa</i> (министарка, министрица)

Табела 5а

Женски род широко заступљен, али наведен и мушки (<i>Sabatini Coletti</i>)
1) <i>avvocatessa</i> (адвокатица)
2) <i>commissaria</i> (комесарка)
3) <i>deputata</i> (посланица)
4) <i>dottorressa</i> (докторка/докторица)
5) <i>ispettrice</i> (инспекторка)
6) <i>preside</i> (деканица)
7) <i>presidente</i> (предсједница)
8) <i>procuratrice</i> (јавна тужитељка)
9) <i>rettrice</i> (ректорка)

Табела 5б

Женски род широко заступљен, али наведен и мушки (<i>De Mauro</i>)
1) <i>avvocatessa</i> (адвокатица)
2) <i>dottorressa</i> (докторица/докторка)
3) <i>professoressa</i> (професорица)

На семантичком плану сви наведени појмови могу да се групишу у двије основне категорије: (1) занимања и титуле који носе извјесни престиж као резултат високог образовања (нпр. „архитекта“/„архитекткиња“) или високог образовања и/или (високе) државне функције (нпр. „канцелар“/„канцеларка“) и (2) занимања радничких и економски нижих слојева која су по традицији везана за мушко поље дјеловања (нпр. „ковач“/„ковачица“). Као што је потврђено и у претходним истраживањима проведеним на новинским и административним текстовима (Sabatini 1987, Robustelli 2012, Thornton 2009), отпор према формама женског рода нарочито је снажан у категорији друштвено престижних занимања, што је пракса која је једним дијелом пресликана и у рјечницима. Поред овога, у рјечницима су често изостављена и хијерархијски нижа занимања која се традиционално везују за мушки домен дјеловања.

Дискусија

Када се посматра заступљеност назива занимања радничких и економски нижих слојева, примјетљује се извјесна противрјечност у њиховом одабиру и уврштавању. Противрјечност се не односи само на различите изборе у два рјечника, већ и на изборе и критеријуме у оквиру сваког од два рјечника поје-

диначно. Најупечатљивији је примјер лексеме *elettricista* („електричар“), која је у *Sabatini Coletti* наведена искључиво као именица мушког рода, док је у *De Mauro* наведен и женски род. *Sabatini Coletti* уврштава широк спектар радничких занимања деклинираних у женском роду (нпр. *carrozziera* – „аутомеханичарка“), тако да је нејасно зашто из ових занимања искључује „електричарку“, као што је нејасно и зашто *De Mauro*, који већину занимања овог типа у женском роду искључује, поменути термин укључује. Оба занимања су у женској сфери изузетно ријетка, али свакако постоје, и неопходно је њихово позиционирање. Штавише, управо је овим женским професијама посвећен чланак из дневних новина *La Repubblica* из 2013. године, у којем се сумирају резултати једног истраживања које показује да се у Италији све више жена бави традиционално мушким занимањима, те се наводи да у Италији има 400 електричарки и 700 аутомеханичарки (*La Repubblica*, url). Обје професије су у чланку наведене у женском роду, без варијанти *donna carrozziere* („жена аутомеханичар“) или *donna elettricista* („жена електричар“).

Недосљедност у уврштавању примјећује се и у категорији тзв. престижних професија и државних функција. Један од упечатљивијих примјера је титула *ingegnere* („инжењер“), која у оба рјечника постоји искључиво као именица мушког рода, иако је општепознато да се у посљедњим деценијама број инжењерки знатно повећао. Према подацима истраживања Института италијанских инжењера, проценат дипломираних инжењерки у 2016. години је 31%, што је готово дупло више у односу на 2000. годину, кад их је било 16,6% (*Ingegneri info*, url). Овај податак је још један показатељ да се поље женског дјеловања све више шири, али и да сами аутори новинског текста немају развијену свијест о родно осјетљивим формама, па тако архитекткиње и инжењерке називају „жене архитекти“ (*donne architetti*) и „жене инжењери“ (*donne ingegneri*). Поред „инжењерке“, у *De Mauro* се изоставља лексема *antropologa* („антрополошкиња“), док се уврштавају лексеме као што су *biologa* („биолошкиња“) и *fisica* („физичарка“). Слично овоме, *Sabatini Coletti* изоставља термин *medica* („докторка“), али генерално приликом селекције показује већу флексибилност у односу на *De Mauro*, у којем су изостављена женска занимања на високим функцијама, као што су *sindaca* („градоначелница“) и *cancelliera* („канцеларка“). С друге стране, чини се да изостављање женског рода у неким случајевима може да буде мање штетно од његовог навођења, о чему свједочи категорија термина који су окарактерисани као „шљиви“, „подругљиви“ или „иронични“ (табеле 4а и 4б). Ради се о укупно четири термина, од којих три означавају престижна занимања и функције: *dottora* („докторка“), *avvocata*

(„адвокатица“), *ministra/ministressa* („министарка“/„министрица“), *assessora* („асесорка“, „одборница“). Занимања и титуле „докторка“ и „адвокатица“ у неутралном су значењу представљени преко лексема са суфиксом *-essa*: *dottoressa* и *avvocatessa*. Алма Сабатини, а потом и Чечилија Робустели, предлажу термине *dottora* и *avvocata* због негативне конотације коју је у прошлости имао суфикс *-essa*. Облици са суфиксом *-essa* су с временом изгубили негативну конотацију, а данас се потпуно неутрално користе форме *dottoressa* („докторка“), *professoressa* („професорица“), *avvocatessa* („адвокатица“), те је са ове стране укључивање израза распрострањених у говору, на супрот предложеним, утемељено. Ипак, не може се тврдити да негативна конотација у потпуности нестаје, јер она суштински само мијења облик и опстаје кроз термине *dottora* и *avvocata*, у чијој је дефиницији „подругљивог“ и „смијешног“ сачуван почетни поредак у којем се излазак жене из приватне сфере посматра са иронијом и подсмјехом (Thornton 2009: 50). Дакле, наново се потврђује да разлози отпора према новим формама нису језичке, већ идеолошке природе, о чему додатно свједочи и примјер облика *ministra* и *ministressa*, гдје је и једном и другом у различитим рјечницима придодата негативна конотација. Облик *ministressa* је у рјечнику *Treccani* описан у двије дефиниције: „ироничан назив за жену која обавља функцију министра“ и „жена министра“ (Treccani vocabolario, url). Ова форма је и у рјечницима *Sabatini Coletti* и *De Mauro* одређена као иронична и шаљива, као и облик *ministra*. Подругљивост и подсмјех карактеристике су које приликом дефинисања нових облика за женска занимања могу да се елиминишу, али оне, у зависности од интерпретације и позиције аутора, негдје опстају док се негдје полако губе. О овоме свједочи чињеница да је у рјечнику *De Mauro* као шаљив/подругљив одређен термин *avvocata*, који је рјечнику *Sabatini Coletti* неутралан, док је у *Sabatini Coletti* као шаљив/подругљив окарактерисан термин *dottora*, који је у *De Mauro* неутралан. У категорији професија код којих је женски род наведен, али уз напомену да је незаступљен и риједак, наилазимо, по већ устаљеном шаблону, на професије које су високо позициониране на хијерархијској лествици друштвене моћи: *avvocata* („адвокатица“), *architetta* („архитекткиња“), *consigliera* („савјетница“), *presidente* („предсједница“) (*Sabatini Coletti*) и *ambasciatrice* („амбасадорка“) и *revisora* („ревизорка“) (*De Mauro*). Сличан поредак налазимо и у категорији 5, гдје су женски облици друштвено престижних професија наведени као широко заступљени, али уз назнаку да дате професије могу да се обухвате и мушким родом.

Закључак

Академија Круска је у више наврата употребу женских морфолошких облика за занимања и титуле на формалном граматичком плану оцијенила као исправну и легитимну, те је подржала становиште по којем су ове форме средство којим се афирмише нова свијест о родној једнакости (Robustelli 2013). Упркос јасно аргументованом ставу бројних стручњакиња и стручњака из области, у језичкој пракси још увијек је присутан отпор према женским морфолошким облицима, а истраживања показују да га често испољавају и саме жене, које умјесто афирмације свог природног и професионалног идентитета бирају приклањање доминантном пољу моћи и именовање кроз мушку перспективу. На основу примјера из праксе, општи закључак италијанских лингвисткиња јесте да отпор према женским облицима има идеолошку позадину, односно да рефлектује патријархални културни модел који претпоставља невидљивост и искљученост жена из професионалне и јавне сфере, што језичка пракса јасно илуструје.

Имајући у виду афирмативан став Академије Круска о питању родно осјетљивог језика, у другом дијелу рада испитали смо у којој су мјери предложене смјернице примијењене у италијанским рјечницима *Sabatini Coletti* и *De Mauro*, који и сами представљају високе језичке ауторитете, и који нису прескриптивни, већ теже да без дискриминације обухвате и опишу термине из језичке употребе.

Корпус од 257 именица које означавају занимања и титуле преузет је из „Кратког рјечника занимања и титула“, објављеног у приручнику *Donne, grammatica e media*, чији је предговор сачинила тадашња предсједница Академије Круска, а потом је упоређен са резултатима из два поменута рјечника. Резултати су показали да је фреквентност биљежења женских облика у рјечницима висока, као и да посебан механизам рјечника *De Mauro* укључује засебно читавање именица у женском роду, што додатно доприноси видљивости жена у друштвеној и професионалној сфери. Од 257 посматраних лексема, код укупно 57 постоји условљеност женског рода мушким. Ови термини су даље подијељени у пет различитих категорија, а закључено је да селекција женских занимања и титула није проведена по јасним и досљедним критеријумима (нпр. с једне стране имамо регистрован термин „аутомеханичарка“, док се „електричарка“ искључује – *Sabatini Coletti*, или укључен термин *biologa* („биолошкиња“), али искључен *antropologa* („антрополошкиња“) – *De Mauro*, што се не може тумачити као вид идеолошке условљености, али ни као резултат одабира по критеријуму распрострањености у општој употреби).

На семантичком плану термини могу да се подијеле на занимања која носе извјесни престиж као резултат високог образовања / титуле и на занимања радничких и економски нижих слојева, која су по традицији везана за мушко поље дјеловања. Највећу условљеност мушким родом налазимо код прве категорије, док су занимања из друге категорије, премда су у пракси углавном рјеђа, регуларно укључена (нпр. упркос томе што су у професионалној сфери „архитекткиње“, „министарке“ или „инжењерке“ свакако заступљеније, у рјечницима су условљене мушким родом, док су занимања као што су „столарка“, „граверка“, „дрвосјеча“ неусловљене мушким родом). У коначници, може се закључити да је родно сензитивни приступ језику приликом израде два италијанска рјечника узет у обзир, што се види по укључивању родно издиференцираних форми уз већину назива занимања и титула. Дефинисани су још увијек као „шаљиви“, „погрдни“ или „ријетко заступљени у односу на мушки род“ називи занимања која су хијерархијски високо позиционирана (нпр. *ministra/ministressa* – „министарка“, *avvocata* – „адвокатица“ итд.). Традиционално негативну конотацију имали су термини са суфиксом *-essa*, нпр. *avvocatessa, dottoressa*. У овим конкретним примјерима негативна конотација није у потпуности нестала, већ је сачувана под облицима *dottora* и *avvocata*, у чијој је дефиницији „подругљивог“ и „смијешног“ сачуван почетни поредак у којем се излазак жене из приватне сфере посматра са иронијом и подсмјехом (Thornton 2009: 50). У случају „министарке“, оба облика (*ministra/ministressa*) у рјечницима су дефинисана као шаљива и подругљива, упркос томе што у говорној пракси постоје бројни примјери неутралне употребе облика *ministra*.

Изоостављање женских облика, истицање мушког рода као свеобухватног и за мушке и за женске професије, као и навођење различитих дениграторних конотација у релацији са женским облицима, представљају рефлекс укоријењених постулата традиционалне прескриптивне лингвистике, у оквиру које се језик посматра изван његове релације са друштвом. Сматрамо да сви наведени аспекти представљају елементе језичких идеологија заснованих на андроцентричној визији свијета типичној за патријархалне структуре. С обзиром на то да жене већ деценијама уназад заузимају професионалне позиције које су традиционално биле резервисане за мушкарце, сматрамо да ова друштвена чињеница треба да буде призната и забиљежена и у језику, јер се у супротном перпетуирају и легитимизују патријархални идеолошки обрасци унутар којих опстаје идеја да професионална сфера и сфера друштвене моћи носи мушки назив и да, самим тим, суштински припада мушкарцу. У овом смислу, сматрамо да рјечници и граматички приручници могу да имају

трансформативну улогу и да умјесто репродуковања језичких идеологија које су одраз родне неравноправности допринесу промовисању и легитимизацији језика заснованог на принципима једнакости.

Ограничења истраживања произлазе из самог корпуса, који је сужен на два репрезентативна рјечника, док лексикографска грађа из осталих великих рјечника италијанског језика није узета у испитивање (нпр. *Zingarelli, Treccani, Garzanti*). Конфронтирање лексема из више рјечника допринијело би стварању свеобухватније слике о позиционираности женских облика у стандардном италијанском језику, на основу чега би се могла реконструисати званична језичка политика и одредити мјесто које унутар ње заузима родно осјетљиви језик. У овом смислу, будућа истраживања могла би да обухвате неистражене једнојезичне рјечнике и да испитају механизме навођења професија који се у њима примјењују. Такође, с обзиром на то да у овом истраживању у обзир нису узети примјери преко којих се дате професије у рјечницима илуструју, сматрамо да је и то један од сегмената за даље истраживање, будући да смјештањем лексема у јасно омеђен контекст и значење може потенцијално да се открије усађена перцепција о мјесту и улози жене у јавној сфери. Поред овога, сматрамо да би у будућим истраживањима лексикографске грађе у контексту родно осјетљивих језичких политика требало укључити и двојезичне рјечнике (нпр. италијанско-српски рјечник). На овај начин било би могуће испитати доминантне језичке политике у рјечницима насталим изван мапе матерњег језика и утврдити да ли се кроз њих пресликава методологија италијанских рјечника базирана на становишту традиционалне лингвистике, у оквиру које се мушки род интерпретира као свеобухватан, или су, супротно томе, ови рјечници отворенији ка родно осјетљивом језичком моделу.

Извори

1. Dizionario italiano De Mauro – Vocabolario online della lingua italiana, < <https://dizionario.internazionale.it/>>
2. Dizionario della Lingua Italiana, il Sabatini Coletti, < https://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/>

Литература

1. Burr, Elisabeth (1995), „Agentivi e sessi in un corpus di giornali italiani“, u: Marcato Gianna (ed.), *Dialettologia al femminile*, Zbornik sa međunarodnog naučnog skupa održanog od 26. do 30. juna u Sapadi (Beluno), Padova: CLUEB, 349-365.

2. Boratto, Lorenzo (2020), „La ministra Dadone in videoconferenza con gli studenti delle Medie di Mondovì: Da ragazza ho frequentato la vostra scuola“, *La Stampa* [online]. Dostupno na: <https://www.lastampa.it/cuneo/2020/06/05/news/la-ministra-dadone-in-videoconferenza-con-gli-studenti-delle-medie-di-mondovi-da-ragazza-ho-frequentato-la-vostra-la-scuola-1.38932336> [pristupljeno 12. avgusta 2020].
3. Cardinaletti, Anna, & Giusti, Giuliana (1991), „Il sessismo nella lingua italiana. Riflessioni sui lavori di Alma Sabatini“, u: *Rassegna Italiana di Linguistica Applicata* XXIII, 169-189.
4. Ficocelli, Sara (2013), „Il carrozziere? Ora è donna“, *La Repubblica* [online]. Dostupno na: http://www.repubblica.it/motori/auto/sezioni/wroomen/2013/04/03/news/ora_il_carrozziere_donna-55423176/ [pristupljeno 12. jula 2018].
5. Filipović, Jelena (2009), „Rodno osetljive jezičke politike: teorijske postavke i metodološki postupci“, *Analiza Filološkog fakulteta*, Filološki fakultet Beograd, 109-127.
6. Filipović, Jelena (2011), „Rod i jezik“, u: Ivana Milojević & Slobodanka Markov (eds), *Uvod u rodne teorije (Introduction to Gender Theories)*, Novi Sad: Centar za rodne studije & Mediterran Publishing, 409-423.
7. Filipović, Jelena (2018), *Moć reči. Ogledi iz kritičke sociolingvistike*, Beograd: Zadužbina Andrejević.
8. Fornara, Orsola (2009), „Il linguaggio non sessista in Italia. Posizioni istituzionali e pratiche d'uso“, u: Giusti, G. & Regazzoni, S. (Eds), *Mi fai male...con le parole*, Zbornik sa naučnog skupa održanog od 18. do 20. novembra 2008. na Univerzitetu Ka Foscari u Veneciji, Venezia: Cafoscarina editrice, 67-82.
9. Fusco, Fabiana (2009), „Stereotipi e genere: il punto di vista della lessicografia“, u: *Linguistica XLIX. Demetrio Skubic Octogenario II*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 205-225.
10. Gnerre, Maurizio (1987), „La differenza è morta. Viva la differenza“, u: *Italiano & oltre II*: 110-111.
11. Menegatti, Michela, & Rubini, Monica (2017), „Gender Bias and Sexism in Language“, u: Oxford Research Encyclopedia, Communication, DOI: 10.1093/acrefore/9780190228613.013.470.
12. Lepschy, Giulio (1989), „Lingua e sessismo“, *Nuovi saggi di linguistica italiana*, Bologna: Il Mulino, 61-84.
13. Robustelli, Cecilia (2012), „L'uso del genere femminile nell'italiano contemporaneo: teoria, prassi e proposte“, *Politicamente o linguisticamente corretto? Maschile e femminile: usi correnti della denominazione di cariche e professioni*, Atti della X Giornata della Rete per l'Eccellenza dell'italiano istituzionale (REI), Roma: Commissione europea – Rappresentanza in Italia.
14. Robustelli, Cecilia (2012), „Linee guida per l'uso del genere nel linguaggio amministrativo“, u: *Progetto Genere e Linguaggio. Parole e immagini della comunicazione*, Progetto Accademia della Crusca e Comune di Firenze, 1-33.

15. Robustelli, Cecilia (2013), „Infermiera sì, ingegnera no“, *Accademia della Crusca* [online]. Dostupno na: <http://www.accademiadellacrusca.it/it/tema-del-mese/infermiera-s-ingegnera> [pristupljeno 8. juna 2018].
16. Robustelli, Cecilia (2014), „Donne, grammatica e media“, Roma: G.I.U.L.I.A. Giornaliste.
17. Ruffatto, Serena (2017), „Lingua e genere: analisi e revisioni testuali“, master rad, Padova: Univerzitet u Padovi.
18. Sabatini, Alma (1987), „Raccomandazioni per un uso non sessista della lingua italiana“, u: *Il sessismo della lingua italiana*, Commissione Nazionale per la realizzazione della parità tra uomo e donna, Presidenza del Consiglio dei Ministri, Roma: Libreria dello Stato.
19. Silviera, Jeanette (1980), „Generic masculine words and thinking“, *Women's Studies International Quarterly*, Vol. 3, No. 2–3, 165-178.
20. Simone, Raffaele (1987), „Le donne tra desinenze e discorsi“, u: *Italiano & oltre II*, 99-100.
21. Schweickard, Wolfgang (2010), „Dizionario“, u: Enciclopedia dell'Italiano Treccani [online], dostupno na: [http://www.treccani.it/enciclopedia/dizionario_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/dizionario_(Enciclopedia-dell'Italiano)/) [pristupljeno 12. jula 2020].
22. Teddlie, Charles, & Tashakkori, Abbas (2011), „Mixed methods: Contemporary issues in an emerging field“, u: Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.), *Handbook of qualitative research* (4th ed, pp. 285-299). Thousand Oaks, CA: Sage.
23. Thornton, Anna (2009), „Designare le donne“, u: Giusti, G., & Regazzoni, S. (Eds.), *Mi fai male... con le parole*, Zbornik sa naučnog skupa održanog od 18. do 20. novembra 2008. godine na Univerzitetu Ka Foscari u Veneciji, Venezia: Cafoscarina editrice, 33-52.
24. Valentini, Ada (1987), „Il sesso delle parole“, u: *Italiano & oltre II*, 108-112.
25. Ingegneri info (2018), „Le donne ingegnere e architetto in Italia sono più numerose che in altri Paesi“ [online], Ingegneri info, dostupno na: <http://www.ingegneri.info/news/professione-e-previdenza/le-donne-ingegnere-e-architetto-in-italia-sono-piu-numerose-che-in-altri-paesi/> [pristupljeno 10. jula 2018].
26. Treccani vocabolario online [online], „Ministressa“, dostupno na: <http://www.treccani.it/vocabolario/ricerca/ministressa/> [pristupljeno 20. avgusta 2020].

Nataša D. Vučenović
University of Banja Luka
Faculty of Philology

**THE PRESENCE OF FEMININE GRAMMATICAL GENDER
IN THE *NOMINA AGENTIS* CATEGORY IN ITALIAN
DICTIONARIES *DE MAURO* AND *IL SABATINI COLETTI***

Summary

This paper aims to examine the relationship between language and gender in the Italian language, with specific reference to the names indicating professions. The work is divided into two parts: in the first part a general picture of the situation is outlined through a synthesis of the most significant academic and institutional contributions in the field of language and gender studies in Italy, with particular reference to *the Raccomandazioni per un uso non sessista della lingua Italiana* by Alma Sabatini. Furthermore, some basic hints are given of the morphological mechanisms of formation of the feminine of nouns that indicate feminine professions. The second part, on the other hand, consists in analysing the presence of the feminine of professional names in two prestigious Italian dictionaries available online: De Mauro and Il Sabatini Coletti. The final objective of the analysis is to examine to what extent recommendations and initiatives aimed at the use of the female gender for professional qualifications have been put into practice. ► **Key words:** sexism in language, masculine generics, nomina agentis, gender sensitive language, women's visibility, dictionaries.

Преузето: 25. 8. 2020.
Корекције: 1. 4. 2021.
Прихваћено: 12. 6. 2021.